

Vilket samhälle? Vilket motstånd?

En recensionsartikel om *Om Kristet Motstånd*

Daniel Ringdahl

Predikant i Roseniuskyrkan, Stockholm

daniel.ringdahl@gmail.com

Vad är det att vara medborgare i ett samhälle och att samtidigt kalla sig ”kristen”, och hur bör den kristne förhålla sig till sin politiska struktur? Frågan har diskuterats – och levts – länge och på många sätt. För ett par år sedan kom Patrik Hagman ut med sin bok *Om kristet motstånd*¹, i vilken han diskuterar just den kristnes förhållande till det omgivande samhället, om det finns ett distinkt kristet sätt att leva det på, och vad det i så fall är.

Hagman berättar om en kollega, som har gjort det till en vana att varje dag avbryta sin läsning för att se ut över vattnet, varje gång bussen till arbetet kör över en bro. Små beslut, som hans kollegas, är negligerade av samhället men bär på en oerhörd och positiv kraft:

Jag vill argumentera för att vår tids idé, att vardagliga beslut av den här typen är värdelösa, är en av de viktigaste orsakerna till att vår värld ser ut som den gör, med allt större orättvisor och en annalkande miljökatastrof. Att inse betydelsen av sådana här vanor är ett politiskt beslut, det handlar om att ta avstånd från den beskrivning av vår verklighet som vårt samhälle bygger på, och hävda en annan syn i stället. Denna syn kallar jag i denna bok för kristet motstånd ...²

Det finns en gren inom moralfilosofin som fokuserar på individens vanor och ”beslut som formar vem vi är”. Den kallas för *dygdetik* och spårar sina rötter till

åtminstone Platon (ca 424 – ca 348 f.Kr.), men särskilt Aristoteles (384 – 322 f.Kr.) och dennes verk *Den Nikomachiska Etik*³. En dygdetiker menar att konsten att urskilja rätt handling från fel, är någonting man måste lära sig genom att leva rätt – inte genom att räkna rätt, som en konsekvensetiker menar.⁴ Att lära sig att leva rätt kan man bara göra genom att delta i praktiker där man får öva sig. Därför är människan beroende av en social gemenskap för att kunna utvecklas till en god människa.

Aristoteles definierade dygden som en medelväg mellan två överdrifter.⁵ Så kommer även Hagman fram till *det kristna motståndet* som en medelväg mellan två föga framkomliga vägar: ”politiskt reformarbete och väpnat uppror.”⁶ Ingendera är att rekommendera den kristne: politiken korrupperar, och upproret föder mera våld. Därför manar oss Hagman att sträva efter att påverka genom hur vi gestaltar våra liv. ”Jag hoppas den här boken skall kunna hjälpa läsaren att dels hitta en lättare ända att börja i, dels kunna se även mindre radikala beslut i ett större sammanhang.⁷ Det här är en motståndshandling, och Hagman argumenterar för att det finns en distinkt *kristen* tolkning av denna motståndshandling. I boken driver han tesen att ”kristendomen uppkom som en motståndsrörelse” – först genom Jesus Kristus och sedan genom ökenväckelsen.⁸ Hagman är specialiserad på den

fornkyrkliga, asketiska traditionen och vill visa hur de första asketerna ”utvecklade ett helt unikt sätt att göra motstånd mot den rådande världsordningen”⁹, och hur deras exempel har bäring på vår tid och vår efterföljelse. De tidiga kristna vägrade att delta i kejsarkulten och offra till kejsarens skyddsande – ”döden [var] ett bättre alternativ.”¹⁰ För de tidiga kristna gick det inte att, så att säga, offra med handen men inte med hjärtat. Religionen bar imperiets värderingar och att delta i de religiösa kulterna var att identifiera sig med imperiet. De kristna visste sig ha en annan Herre än Caesar och ett annat medborgarskap än det jordiska vilket ledde dem till radikala ställningstaganden.¹¹

Det Västerländska samhället hålls inte samman av en teistisk religion. Det är länge sedan Europa kunde kallas för en kristen kontinent, men Hagman frågar om det inte finns sekulära ideologier som kan inta religionens enande funktion. Vårt imperiums gränser är inte Romarriket utan den liberala demokratin och imperiets religion är kapitalismen. Liksom varje ”religion” predikar kapitalismen en viss vision för livet och vissa dygder som ska leda oss dit. Hagman menar att vårt samhälles ”dygder” står i skarp kontrast till Evangeliet, och i bokens tredje kapitel föreslår Hagman en nytolkning av de klassiska dödssynderna/demonerna som bättre svarar mot utmaningarna i dagens liberala samhälle. Dessa demoner inger oss osäkerhet på värdet av ett liv i motstånd och vill förmå oss att överge våra goda föresatser. Hagman urskiljer följande fem frestelser, förutom de klassiska lasterna Girighet, Fåfänga och Höghmod: Ambitionen, Effektiviteten, Statusen, Individualismen och Likgiltigheten. Vårt samhälle uppmuntrar dessa laster på olika sätt och om vi inte är vaksamma kommer våra liv att definieras av dem.

Att lyfta fram lasternas inverkan på oss är egentligen ett annat sätt att tala om arvsynen på, menar Hagman, och arvsynen kan – åtminstone i viss bemärkelse – tolkas som ”en lång rad ’dåliga vanor’ som mänskligheten, ända från tidernas begynnelse har dragit på sig”.¹² Människan är dock inte utlämnad till sina dåliga vanor utan har fått en mängd goda vanor att öva sig i. Dessa vanor är den kristna traditionen, ”som teologiskt förstått är summan av de goda erfarenheter kyrkan gjort genom århundraden av umgänge med Gud [...] Ett sätt att förstå det kristna livet är alltså som ett försök att frigöra sig från arvsynen genom att inordna sig i den kristna traditionen”.¹³

Enligt dygdetiken är människan sådan att hon strävar mot ett ändamål. Olika former av dygdetik ger olika svar på vilket detta ändamål är, men i den aristoteliska filosofin strävar människan efter *eudaimonia*. Ordet är grekiskt och kan översättas med ’lycka’, ’att leva väl’ eller ’blomstring’. Det är glädjen i sig själv, den djupa glädjen som vi söker efter i vänskap, kärlek, arbete, religion, m.m. men som inte kan identifieras med dessa aktiviteter. För Aristoteles kan *eudaimonia* endast nås genom att människan fyller den funktion som är unik för människan – nämligen förnuftet – och att hon gör det väl, vilket innebär att utföra aktiviteter som är orsakade av förnuftet i enlighet med dygden.¹⁴ Aristoteles människosyn behöver dock inte uppehålla oss nu, utan vad jag vill lyfta fram är en egenskap hos dygdetiken som på en gång är både besvärande och till dess fördel: eftersom människan *strävar* mot sitt ändamål och behöver utveckla särskilda karaktärsdrag som hjälper henne dit, utgår dygdetiken från att människan är ofullständig. Det innebär att den som övar sig i dygd ständigt behöver vara öppen för kritik och

tillrättavisning, eftersom vi i ljuset av god tillrättavisning kan korrigera våra känslor och handlingar till att bättre överensstämma med det goda. *Om kristet motstånd* fungerar som en sådan tillrättavisning. Hagman argumenterar utförligt för bristerna i den liberala demokratin och marknadsekonomi och kallar läsaren att utvärdera sitt liv utifrån dess negativa influenser. Särskilt tankeväckande är hans omtolkning av dödssynderna och de flertalet handfasta råd som ges i de motsvarande dygderna i efterföljande kapitel: Gästfrihet, Tålmod och Ödmjukhet. Visionen Hagman målar upp är tilltalande och övertygande, och det är här som några av höjdpunkterna i boken återfinns, som när Hagman diskuterar den moderna jakten på status och hur det förhåller sig till nåden:

Statusjakt är en förnekelse av tron på nåden. Det handlar ytterst om en strävan att skapa sig en position där man duger. Kristendomen menar att det är omöjligt. Duger gör du för att Gud har skapat dig, inte för något du själv åstadkommer. Den kristna tron på nåden ifrågasätter hela den logik som konsumtion handlar om – nåd betyder egentligen att något ges för intet, gratis.¹⁵

Tveklöst är det så att vår kultur är genomsyrad av avgudar som har blivit en sådan naturlig del av vårt samhälle att vi inte tänker på att ifrågasätta dem. Jakten på bekräftelse, framgång och kändisskap är några sådana avgudar som människor är beredda att offra relationer, värdighet och sig själva för. Även i den kristna kyrkan, som längtar efter att älska och tjäna Jesus, tror jag att vi löper risken att ge efter för tidsandan och arbeta på vår image genom vad vi konsumerar i stället för att söka äkthet och trohet. Vi gör rätt i att påminna oss om Luthers definition

av en gud i *Stora Katekesen*:

En Gud kallas det, som man väntar sig allt gott av och som man i all nöd tar sin tillflykt till. Att ha en Gud är alltså ingenting annat än att av hjärtat förtrösta och tro på honom [...] Är tron och förtröstan rättskaffens, så är din Gud den rätte. Är din förtröstan falsk och orätt, så är det inte tal om den rätte Guden. Ty dessa två hör samman: tro och Gud. Det, som du fäster ditt hjärta vid och förlitar dig på, är, säger jag, i verkligheten din Gud.¹⁶

Därför är det värdefullt att bli ifrågasatt och tvingas reflektera över vilka värden jag söker i livet och vad min strävan kostar mig själv, mina medmänniskor, naturen och min relation till Gud. Hagman råder oss att göra motstånd mot tidsandan genom några handfasta råd: ge gåvor utan krav på motprestation; praktisera gästfrihet; köp endast nya kläder när ett gammalt är utslitet; ta långa luncher, med mera. Jag är övertygad om att kyrkan och samhället skulle må bra av att fler människor som strävar efter att tillämpa Hagmans råd på sitt eget liv där omständigheterna tillåter.

Argumenten och visionen i *Om kristet motstånd* är alltså stimulerande, tilltalande och viktiga, men det har också sina brister. I resten av artikeln ska jag fokusera på Hagmans kritik av den liberala demokratin och kapitalismen, och argumentera för att kritiken är alltför onyanserad för att lyckas, men det finns dessutom en del att säga om hur han kommunicerar evangelium. Problemet kan exemplifieras genom citatet ovan där Hagman förklarar att det kristna livet kan förstås som ett försök att frigöra sig från arvsynden genom att underordna sig traditionen. Även jag tror att vi är kallade att byta ut våra dåliga vanor mot goda, men att tolka det som befrielse från

arvsynden är att vara alltför otydlig med skillnaden mellan rättfärdiggörelse och heliggörelse. Min farhåga är att kristen tro då riskerar reduceras till en livsstil och att evangelium om Jesus, som har besegrat Satan, synden och döden, inte blir tillräckligt tydligt.

Vad gäller politiken menar Hagman att den liberala demokratin med dess olika konstitutiva egenskaper – marknadsekonomi, representativ demokrati, valfrihet, etc. – är vår tids statsreligion, liksom kejsarkulten och offret till denne var Romarrikets statsreligion, och att den liberala demokratin står i skarp kontrast till evangeliet:

Det blir tydligt när makthavarna i svåra tider i stället för att be oss be till statens gudar uppmanar oss att konsumera för att upprätthålla landets konkurrenskraft. De friheter och rättigheter som den liberala ideologin värderar så högt får allt mera träda tillbaka för marknadens frihet och rättighet till ständig tillväxt. I sin grymhet överträffar kapitalismen med bred marginal antikens kult, som även om den kunde innehålla människooffer aldrig var destruktiv på den skala som dagens kapitalism är. Kapitalismen kräver inte bara människooffer (konkret i den fattiga världen, i den rika världen i form av utbrända människor som lever meningslösa liv), utan även ett ständigt offer av icke förnybara naturresurser, och är alltså på sikt ett hot mot allt liv.¹⁷

Med sin tolkning av kapitalismen som en typ av religion lyfter Hagman upp något i vår kultur som det är värt att reflektera över, men den tråden överskuggas – här, liksom på flera andra ställen i boken – av alltför starka och overifierade påståenden.¹⁸ Det är därför svårt att veta hur man ska tolka påståendet om kapitalismens grymhet. Kapitalismen kan givet-

vis inte tolkas som en moralisk agent eftersom den inte kan agera utan mänskliga aktörer. Så vitt jag vet går det inte heller att finna stöd för de problem som Hagman anklagar traditionerna för, i de mest kända texterna som försvarar kapitalismen eller liberalismen.¹⁹ Vad Hagman därför bör mena är att de människor som bidrar till att kapitalismen upprätthålls är grymma och destruktiva, men det är ett problematiskt påstående av flera anledningar: för det första har han dragit åtminstone ett par miljarder människor över en kam och dömt ut dem som grymma, och för det andra är påståendet allt för förenklat: att ”makthavarna” uppmanar oss att konsumera beror ju på att vi lever i en ekonomi där jobb och välfärd är relaterade till just konsumtion. Konsumtion är alltså ett effektivt medel till att hjälpa människor behålla sina arbeten, samtidigt som skatteintäkter genereras, vilket i sin tur hjälper till att betala för den offentliga välfärden. Hagman är dessutom inte ärlig med det välstånd och hälsa som kapitalism och demokrati har varit med och skapat i världen. Om man t.ex. tittar på *Human Development Index*, som mäter mänskligt välbefinnande, så är samtliga topp 20 länder del av den kapitalistiska och demokratiska världen, vilket tycks motsäga Hagmans tes att kapitalismen kräver ”utbrända människor som lever meningslösa liv” i Väst. Givetvis finns dessa problem, och återigen pekar Hagman på en problematisk aspekt av vår nuvarande kultur, men det krävs en hel del mer arbete för att visa att huvudorsaken till detta är att vi lever i ett kapitalistiskt samhälle. Nu skulle Hagman kunna svara att liberala och kapitalistiska länders höga poäng på HDI-indexet kommer på bekostnad av de som har det sämre. Det är besvärande att kapitalismen och demokratin ger utrymme

för sådana missförhållanden, men Hagman får det att låta som om denna exploatering skulle vara en konstitutiv egenskap hos kapitalismen och det är den beskrivningen jag så starkt vill protestera mot.²⁰ Problemet sitter inte djupast sett i strukturen utan i människan och hennes syndfullhet, och det säger inte Hagman någonting om när han diskuterar kapitalism och demokrati. Det är trots allt lika sant att det är just i kapitalistiska länder som kritiken mot missförhållandena hörs starkast. Ja, det är inte svårt att argumentera för att det är just demokratin och den (relativt) fria marknaden som ger Hagman möjlighet att kritisera sitt eget samhälles ekonomiska och politiska elit utan rädsla för repressalier. Det privilegiet har man knappast i Ryssland, Iran, Kina eller Nordkorea.

Vid läsningen av *Om Kristet Motstånd* får jag intrycket att världen går att dela in i de onda och de goda, och att den som kan identifieras med "makten" eller som försvarar det liberala samhället och kapitalismen, per definition är ond. I avsnittet om lasten "Ambition"²¹ diskuterar Hagman bilden av framgång i dagens samhälle och vilka yrkesgrupper som lyfts fram som exempel på yrken för ambitiösa och framgångsrika människor. Hagman skriver:

Man behöver inte vara kristen för att se att vårt samhälles idé om framgång är ganska skruvad, när man beaktar vilka yrken som anses vara typiska för framgångsrika människor: artister, börsmäklare, modeller, företagsledare. Ändå är det svårt att peka på vad dessa människor verkligen åstadkommit som är gott. Jämför detta med sjukskötare, forskollärare, diakoniarbetare, alla låglöneyrken med låg status, men yrken där människor dagligen gör insatser som är potentiellt livsför-

ändrande. Så om ditt avståndstagande från ambition innebär att du blir en god sjukvårdare i stället för en slipad börsmäklare, var inte orolig, du samlar skatter i himlen.²²

Det är alldeles sant att många av våra ideal är skruvade, och just därför är det så viktigt att reflektera över vilka värden i livet vi eftersträvar – eller för att tala med dygdetiken: vad vi tror konstituerar människans högsta goda, och vilken/vilka aktiviteter som utmärker människan – men det låter som att Hagman har valt en slagkraftig formulering framför noggrannhet med fakta. Har en företagare "verkligen åstadkommit [något] som är gott?", undrar Hagman och är tveksam men det är uppenbart att företag som IKEA, Volvo, Ericsson, Kockums, Falu gruva, SSAB, m.fl. svenska företag har bidragit med oerhört mycket gott för hela Sverige. En skicklig företagsledare kan vara skillnaden mellan ett blomstrande eller konkursmässigt företag vilket påverkar hundratals, ja tusentals, människors arbete och försörjning, samt sitt samhälles välfärd. Dessutom känner vi alla till vilken glädje skickliga artister kan ge oss genom sin verksamhet, eller hur svenska entreprenörer som Niklas Zennström (Skype), och Daniel Ek och Martin Lorentzon (Spotify) har förändrat världen. Visst har de åstadkommit mycket gott! Däremot finns det all anledning att kritisera ledare som tar ut många tiotals miljoner i lön samtidigt som de avskedar stora delar av sin arbetsstyrka, eller får höga bonusar samtidigt som de förlorar sina investerares pengar – men då ska *dessa* missförhållanden kritiseras, och de juridiska kryphålen täppas till som möjliggör sådan vanskötsel.

Trots demokratin och marknadsekonomins brister – och jag erkänner gärna att de är stora – är det ett ovedersägligt

faktum att ekonomisk utveckling, demokrati och välfärd har gått hand i hand på de allra flesta platser i världen. Det är svårt att föreställa sig Sveriges utveckling från starkt differentierat klassamhälle till ett relativt jämlikt samhälle där tillgång till utbildning, vård, politiskt ämbete, m.m. inte är beroende av sociala eller demografiska faktorer, om det inte hade varit för liberalismen och socialdemokratiens trägna arbete på välfärdssamhället.²³ Det hade i sin tur inte varit möjligt utan en (mer eller mindre reglerad) kapitalism på en (mer eller mindre) fri internationell marknad.²⁴ På liknande sätt är det just dessa strukturer som har bidragit till att spädbarns- och mödradödligheten har sjunkit drastiskt över hela världen de senaste åren och att FN har nått sina fattigdomsmål flera år i förtid.²⁵ Hagman har givetvis rätt i att kapitalismens och globaliseringens utbredande har ställt vår värld inför aldrig tidigare skådade utmaningar vad gäller inte minst miljön; likaså är det sant att en oreglerad global kapitalism ger människor möjligheter att exploatera skyddslösa grupper på ett nytt sätt; och visst upprörs vi när mänsklig arbetskraft ersätts med maskiner och företag avskedar inhemsk personal för att köpa in billig arbetskraft i utlandet, men Hagman glömmet alldeles bort att det fria demokratiska samhället är i ständig reformation. Det finns vägar att gå för att påvisa bristerna, för att kritisera makthavarna, och föreslå alternativa lösningar, och ständigt överraskar människor oss med sin uppfinningsrikedom. Visst går det långsamt och visst verkar det ineffektivt, men vilket annat styressätt uppvisar samma stryktålighet och kreativitet? Att pålysa en dualism mellan olika arbetsgrupper, och att svartmåla kapitalismen, är en förenklad verklighetsbeskrivning och till föga hjälp. Hagman korrigerar sig

till viss del, genom att förklara att huvudfrågan inte är *vad* vi väljer i livet utan *hur* vi utför våra uppgifter, men den aspekten diskuterar han allt för sällan.

Hagman menar att lasterna finns i själva det liberala samhällets strukturer och att det därför knappt är möjligt att vilja välja en livsväg som innefattar framgång, makt eller samhällelig status för den som vill vara kristen. Detta gäller yrkena som jag diskuterade ovan och det gäller i minst lika hög grad politiken. Hagman uttrycker starka dubier inför det liberala demokratiska samhället och menar att det är nära förbundet med tidigare nämnda laster och att det dessutom är sådant till sin natur att det vill kuva sina medborgare och locka dem till att tillbe kapitalismen och tillväxten. Det är även ytterst tveksamt om en kristen bör engagera sig politiskt utöver lokalpolitiken. Den representativa demokratin, där varje politiker väljs av folket och därför behöver samla röster till sin egen kandidatur, ”verkar gynna dem som drivs av en stark personlig ambition”. Den personen löper stor risk att lockas glida på sanningen och riskerar därmed att formas till en oärlig person. Hagman argumenterar kraftfullt mot att detta enbart skulle vara ”risker” med det politiska livet utan hävdar i stället ”att dessa ’risker’ är inbyggda i systemet som sådant ... Systemet självt uppmuntrar människans dåliga sidor.”

Ett system med representativ demokrati, där politiker måste göra kampanj i media för att få behålla sin makt, kommer alltid att leda till att politikerna försöker manipulera människorna. Att man kanske kan hitta något enstaka undantag påminner oss om att inga regler är utan undantag, inte heller i denna bok, men förstärker egentligen min poäng just eftersom sådana politiker är så sällsynta.²⁷

Nu börjar en inkonsistens i Hagmans argument att visa sig: tvekar Hagman verkligen inför om artister, börsmäklare, företagsledare och modellars arbete är värdefullt, och menar han allvar med sin tes om kapitalismens grymhet? Om han svarar 'ja' lär han vara tämligen ensam i Sverige om att inte se något värde i de produkter, arbetstillfällen och skatteintäkter som Spotify, Skype och IKEA har skapat eller musiken från Robyn, Loney Dear, Eric Ericsson m.fl.; han har dessutom en hel del arbete med att förklara varför kapitalismen kan vara så grym samtidigt som det nästan uteslutande är kapitalistiska länder som rankas så högt på HDI-indexet, m.m. Om han svarar 'nej', har han varit osann – eller åtminstone mycket otydlig – i sina påståenden. Jag vet inte vilket alternativ som är värst, men det tycks mig som att Hagman har gått i den fälla som han så passionerat har talat emot: den som ger sig in i politiken löper risken att slira på sanningen för att få fram sitt budskap. Hagman skriver en bok i politisk teologi och, även om jag drar mig för att påstå att han medvetet ljuger, så glider han i varje fall på sanningen eftersom hans bild av kapitalismen och den liberala demokratin är så ensidigt negativ, trots att det finns lättillgängliga empiriskt verifierbara fakta som kan nyansera bilden. Vilken slutsats bör vi egentligen dra av detta?

Jag vill inte negligera riskerna med att sträva efter politiska maktpositioner, men Hagman gör sig återigen skyldig till alltför grova förenklingar och dessutom ett filosofiskt felslut. För det första: ingalunda är det så att undantag bekräftar en regel, mer än i det allmänna språkbruket. Hagman argumenterar för en tes och i argumentation verifierar inte ett undantag tesen utan falsifierar den. Jag menar alltså att det räcker för dig, läsaren, att

finna en (1) nationell politiker som inte är en dålig människa, trots sin framgång, för att tvinga Hagman till korrigerings av sin kritik.²⁸

För det andra finns det en inneboende spänning i Hagmans argument som lutar åt inkoherens och är en följd av hans förenklingar, förutom vad jag redan har påvisat. Å ena sidan arbetar Hagman kontinuerligt med en dikotomi mellan "makten" och de andra, och menar att det finns vissa strukturer, system och yrken som till sin natur är destruktiva. Å andra sidan är Hagman, boken igenom, engagerad i att rikta fokus bort från strukturerna, mot individen, hennes karaktär och vanor, och menar att vi därigenom kan förändra världen. Han skriver uttryckligen: "Ett samhälle kan inte vara bättre än de människor som befolkar det."²⁹ Det måste betyda att även det politiska systemet och företagsledarkulturen inte kan vara bättre än människorna som utgör det. Men varför uppmanar då Hagman den kristne, som av Jesus är kallad att vara jordens ljus och salt, att dra sig undan dessa områden och överlämna dem åt människor som, i värsta fall, inte har ett högre mål än personlig vinning? Det, om något, skulle korrumpera våra strukturer!

När jag läser boken får jag intrycket att polariseringen mellan "makten" och de andra hör samman med, vad jag antar är, en underförstådd marxistisk maktanalys.³⁰ Om så är fallet har han låtit ideologi gå före fakta. Jag tror att den franske teologen Paul Evdokimov har rätt och talar bibliskt när han skriver: "Det finns ingen ontologisk dualism mellan Kyrkan och världen, mellan det heliga och det profana. Dualismen är etisk: mellan 'den nya människan' och 'den gamla människan', mellan det (genom återlösningen) helgade och det profana (eller demoniserade)."³¹ Detta innebär att även praktiker

som politiken, kapitalismen och demokratin inte kan vara något ont i sig självt, utan formas av människorna som bär upp dem. Det är därför viktigare än någonsin att vi tar Hagmans positiva uppmaningar på allvar och arbetar på våra karaktärer och vanor, och därigenom arbetar för att helga och ställa dessa verktyg i det goda tjänst. Att det finns begränsningar i dessa system som riskerar inskränka kyrkans frihet i det politiska och offentliga samhället behöver inte vara så illa som Hagman vill påvisa. Han tar som exempel frågor om tolerans och valfrihet, som har använts för att tränga tillbaka religionen från det offentliga till det privata, men hans resonemang är allt för tunna för att vara verkningsfulla.³² Den tolkningen ger alltmer vika idag i takt med att man uppmärksammar religions-, samvets- och yttrandefriheten, och argumenterar för att religionen spelar en viktig roll i ett gott mänskligt liv – och även i ett gott samhälle.³³ Det liberala samhället vilar i grunden på dessa fri- och rättigheter och är de som försäkrar medborgaren i ett demokratiskt samhälle att denne, utan rädsla för statliga repressalier, offentligen kan kritisera makthavarna. Gång på gång visar det liberala samhället prov på sin legitimitet när journalister kan avslöja politikernas och företagens lögn och korruption utan att journalisterna förlorar sin frihet. Annat var det i Tyska Demokratiska Republiken eller Sovjetunionen, som den amerikanska historikern Anne Applebaum så förtjänstfullt har visat, eller t.ex. i nuvarande Ryssland, Egypten, Eritrea eller Kuba.³⁴

I boken *Om kristet motstånd* pekar Hagman på flera problematiska aspekter av vårt liberala demokratiska och kapitalistiska samhälle, och ger även flera fina förslag på hur den kristna kyrkan kan bjuda motstånd mot samhällets destrukti-

va sidor. Jag delar dock inte hans kritik av samhället eller systemet som sådant. I grunden är det två olika visioner för samhället som delar mig och Hagman. Hagman fokuserar på riskerna som finns inbyggda i det liberala samhället och pekar på de avarter de ger upphov till. Det står honom givetvis fritt att kritisera, inte minst som det i huvudsak är genom saklig kritik som vi uppmärksammas på vilka brister vi behöver rätta till, men jag delar inte hans syn på den nuvarande strukturen som inneboende anti-kristlig och destruktiv. Här gömmer sig egentligen ytterligare ett problem med hans kritik som jag reagerar på. Låt anta att det växer upp en generation kristna som tar Hagmans uppmaningar på allvar och som därför drar sig undan politiken, näringslivet och konstsfären eftersom det är kontra evangeliet – vad händer med vårt samhälle? Av boken förstår jag att Hagman vill se ett omskapande av samhället, men hur ska det samhället ordnas för att kunna hysa såväl kristna som muslimer, judar som buddhister, agnostiker och scientister, m.fl. och vem ska ta tillvara våra medborgerliga fri- och rättigheter? Jag undrar vad som vore alternativet till den liberala demokratin. Det är min övertygelse att en värld där varje människas röst räknas lika mycket i ett val och där varje människa har rätt att ställa upp till val; där varje människa kan identifiera ett behov och starta ett företag; där varje människa har rätt att tillbe och tro efter eget samvete och under skydd av lag; och där varje människa genom journalistik och demonstrationer kan få politiker avsätta och samtidigt skyddas av lagar som just dessa politiker strävar efter att upprätthålla; det är det bästa samhälle vi kan leva i. Trots dess brister.

Ja, det kräver att medborgaren till viss del identifierar sig med samhället – och

det är ju denna identifikation som Hagman ifrågasätter – men Hagman har ingalunda visat att man måste omfatta det liberala samhällets baksidor för att kunna vilja upprätthålla dess struktur, och jag är mycket tveksam till att han har pekat på ett reellt politiskt alternativ till det liberala demokratiska samhället eftersom hans konsumtionskritik ryms inom – ja, än mer: möjliggörs av – den nuvarande ordningen. Just därför tycks det mig som att Hagman begår ett kategorimisstag när han kritiserar den liberala demokratin och föreslår ökad fokusering på de mindre gemenskaperna – de står nämligen inte i motsats till varandra.³⁵ Slutsatsen jag drar efter att ha läst hans bok är inte att den kristne bör dra sig undan dessa delar av samhället för att i stället koncentrera sig på sina mindre gemenskaper, utan att kyrkan bör fostra gudfruktiga människor som vill och vågar genomsyra *hela* samhället och be och arbeta för dess helgande. Detta är särskilt viktigt att poängtera ett år som det innevarande då Europa har röstat in vänster- och högerextrema partier i Europaparlamentet och då Ryssland hotar Ukrainas rätt att själva välja vilka

länder och gemenskaper landet vill samarbeta med. Om vi överger det nationella och internationella politiska arbetet av rädsla för att smutsa ner oss, är risken stor att vi ställer dörren på vid gavel för människor som inte vill stå bakom våra medborgerliga fri- och rättigheter. Det har vi inte råd med.

”Det gäller att göra det ena utan att försumma det andra.”, som vår Herre sa, och då är vi tillbaka vid dygdetiken och fokus på karaktären. Denna kristna fostran är alldeles nödvändig för såväl det goda livet som det goda samhället, och kommer att ha många likheter med Hagmans positiva vision. En dygdig kristen kommer att sätta gränser för vilka ideal denne vill och kan eftersträva, men de kan inte sättas så enkelt och så svartvitt som Hagman låter påskina. Det återstår för mig att formulera det positiva argumentet till kristet försvar för den liberala demokratin och den relativt fria marknaden, men det måste anstå till en senare artikel. För närvarande drar jag slutsatsen att det politiska argumentet i *Om kristet motstånd* inte har lyckats.

Noter

1. Hagman, Patrik *Om kristet motstånd* (Skellefteå: Artos, 2011) [Hagman har låtit redaktionen få veta att han nyligen sänt in manus till uppföljaren till *Om kristet motstånd* med titeln *Om sann gemenskap*.]
2. *Om kristet motstånd*, s. 7.
3. T.ex. Aristoteles *Nicomachean Ethics*. 2. ed. (Indianapolis: Hackett Publ., 1999).
4. Så t.ex. Aristoteles i *Nicomachean Ethics*, 1095a2-3.
5. Aristoteles, *Nicomachean Ethics*, II.6.
6. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 24-28.
7. *Om kristet motstånd*, s. 8.
8. *Om kristet motstånd*, s. 11.
9. *Om kristet motstånd* s. 11.
10. *Om kristet motstånd*, s. 107.
11. Se t.ex. Efesierbrevet 2: 11 ff, och 1 Petrusbrevet 2: 4-10.
12. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 51 (jag har ändrat ordföljden i citatet något).
13. *Om kristet motstånd*, s. 51.
14. Se t.ex. *Nicomachean Ethics*, 1097b22-1098a20. Se även: Kraut, Richard, "Aristotle's Ethics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), kommande. Hämtat från: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/aristotle-ethics> (2014-05-30).
15. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 64.
16. Martin Luther, "Första delen: Tio Guds bud." Fråga 1: 2-3. *Luthers Stora Katekes*. Hämtat från:

- http://www.logosmappen.net/bekskrifter/sk/sk_1bud.html (2014-05-30). (Varsamt språkligt reviderat av mig.)
17. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 108–109.
18. Hagman har friskrivit sig från källhänvisningar ”av närmast estetiska skäl” men nämner några av sina viktigaste sekulära och teologiska influenser i inledningen (*Om kristet motstånd*, s. 9).
19. Jag erkänner villigt att jag har oerhört mycket kvar att lära i frågan och att jag inte ens har hunnit läsa alla böcker jag refererar till i den här noten, men jag tänker på texter som John Lockes *Two Treatises of Government* och *A Letter Concerning Toleration* (1689), Adam Smiths *The Wealth of Nations* (1776), J.S. Mills *On Liberty* (1859) och på senare tid Joseph Schumpeters *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942/1947/1950), Milton Friedmans *Capitalism and Freedom* (1962) och John Rawls *A Theory of Justice* (1971), för att bara nämna några. En sammanfattning på svenska är Svante Nycanders *Liberalismens idéhistoria: frihet och modernitet*. (Lund: Studentlitteratur, 2013).
20. Boken *Capital in the Twenty-First Century* (Piketty, Thomas & Goldhammer, Arthur (Harvard University Press: Cambridge, Mass., 2014) har skapat intressanta diskussioner om huruvida kapitalismen med nödvändighet ökar ekonomiska och sociala klyftor mellan människor eller inte. De diskussionerna är delvis relevanta för Hagmans påståenden. För bara några artiklar se bl.a. Edsall, Thomas B. (2014), ”Capitalism vs. Democracy”, i: *New York Times*, 28 januari, 2014. Hämtat från: http://www.nytimes.com/2014/01/29/opinion/capitalism-vs-democracy.html?_r=0 (2014-04-07); Cassidy, John (2014), ”Forces of Divergence: Is surging inequality endemic to capitalism?”, i: *The New Yorker*, March 31, 2014, s. 69-73; Cassidy, John (2014), ”Piketty’s inequality story in six charts”, på: Rational Irrationality: John Cassidy on politics, economics, and more. Hämtat från: <http://www.newyorker.com/online/blogs/johncassidy/2014/03/piketty-looks-at-inequality-in-six-charts.html> (2014-04-07); och Krugman, Paul (2014) ”Why We’re in a New Gilded Age”, i: *The New York Review of Books*, May 8, 2014. Hämtat från: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/may/08/thomas-piketty-new-gilded-age/?insrc=hpma> (2014-04-17). Sedan boken kom ut på engelska har en skribent på Financial Times ifrågasatt Piketty’s hantering av statistiken, och Piketty har hunnit svara. Se: <http://blogs.ft.com/money-supply/2014/05/29/piketty-gives-detailed-response-to-ft-criticism/> men tyvärr krävs inloggning för att komma åt artiklarna.
21. ”Ambition”, som innefattar att tro gränslöst på sig själv, att sträva mot toppen och vara övertygad om framgång, ska skiljas från ”flit” som innefattar en sund tro på sig själv och en vilja att kultivera sina gåvor.
22. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 54.
23. Jag är givetvis medveten om att denna jämlikhet är satt under press idag – inte minst i förortererna men även på landsbygden – men vi har fortfarande långt kvar till gamla tiders aristokratiska samhällen.
24. Det är intressant att läsa om Sovjets idéer gällande ekonomisk utveckling efter Andra Världskriget och hur förvånade sovjetiska medborgare blev om de någon gång kom till Västeuropa och fick se välståndet i ett demokratiskt kapitalistiskt samhälle. Se: Applebaum, Anne *Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe 1944-56* (London: Allen Lane, 2012) Kap. 9 – 10.
25. Det är lärorikt att ägna en timme åt www.gapminder.org och se hur världen har förändrats de senaste 200 åren samt i vilka länder de människor bor som ser ut att må bäst. Se även bl.a.: *The Economist* (2013), ”The world’s next great leap forward: Towards the end of poverty”, June 1st, 2013. Hämtad från: <http://www.economist.com/news/leaders/21578665-nearly-1-billion-people-have-been-taken-out-extreme-poverty-20-years-world-should-aim> (2014-04-20); Jim Yong Kim (2013), ”Building a Movement to End Poverty”. I: *Foreign Policy*, June 26 2013.
26. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 25.
27. *Om kristet motstånd* s. 26.
28. Den kanadensiske akademikern Michael Ignatieff kom nyligen ut med en bok om hans korta karriär som yrkespolitiker och hur det slutade i nederlag. Även om Ignatieff inte är kristen är boken mycket läsvärd och tillhandahåller såväl stöd som motstånd till Hagmans argument. Se: Ignatieff, Michael *Fire and Ashes: Success and Failure in Politics* (Harvard University Press: Cambridge, Mass., 2013) Se även: Wilson, Paul ”The Road to Rejection” *The New York Review of Books*, April 24, 2014, s. 28-30.
29. Hagman, *Om kristet motstånd*, s. 28.
30. Jag kan givetvis inte verifiera det påståendet eftersom boken saknar referenser i brödtextern, men Hagman anger sina viktigaste sekulära influenser i bokens inledning: Michael Hardt, Antonio Negri, Slavoj Žižek och Naomi Klein (s. 9), och åtminstone de tre första skriver i en tydlig marxistisk tradition.
31. Evdokimov, Paul ”Kulturen och tron”, i: *Den däraktiga gudskärleken* (Skellefteå: Artos, 2001) s. 173.
32. Se t.ex. s. 99, 108 och 62-63 i Hagman, *Om kristet motstånd*.
33. Den tyske filosofen Jürgen Habermas var tidigare stark förespråkare för religionens förträngning till det privata men har omvärderat sin ståndpunkt på senare år. Se t.ex. Habermas, Jürgen, 2005, ”Religion in the public sphere”. I (red. okänd), 2005: The Holberg Prize Seminar 2005, Holberg Prize Laureate Professor Jürgen Habermas: ”Religion in the Public Sphere”, s. 9-19. Tillgänglig från: <http://www.holbergprisen.no/en/juergen-habermas/holberg-prize-symposium-2005.html> (Hämtad senast: 2014-04-24). Se även: Nussbaum, Martha Craven *The New Religious Intolerance: Overcoming the Politics of Fear in an Anxious Age* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press; Roth, 2012) Hans Ingvar *Är religion en mänsklig rättighet?* (Stockholm: Norstedt,

2012); Weithman, Paul J. (red.) *Religion and Contemporary Liberalism* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1997) för att bara nämna några filosofer som har hjälpt till att reflektera över frågan.

34. Se Applebaum, 2012. Se även "PRESS FREEDOM INDEX 2013", från Reporters Without Borders. Hämtat från: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2013,1054.html> (2014-04-20).

35. Mitt argument för att de mindre gemenskaperna inte står i motsättning till den liberala demokratin hör nära samman med diskussionen mellan liberalism och kommittarism i den politiska filosofin. Se särskilt Sandel, Michael J. *Liberalism and the Limits of Justice*. 2. ed. (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1998) för en formulering av den kommittaristiska tesen, och Rawls svar i t.ex. inledningen och i Föreläsning 1, § 5 i; Rawls, John *Political liberalism*. Expanded ed. (New York: Columbia University Press, 2005) Jag har även skrivit en uppsats på Sandels kritik av Rawls personuppfattning. Uppsatsen delas gärna med intresserade. Kontakta mig för en kopia.